

О. Ф. Яцина

ДЕАБСОЛЮТИЗАЦІЯ ЦІННОСТЕЙ ТРАДИЦІЙНОЇ СІМ'Ї ЯК ЕФЕКТ ПОСТМОДЕРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ІНСТИТУТІВ СІМ'Ї ТА ШЛЮБУ

Здійснюється теоретичний аналіз “цінності” як психологічної категорії. Зазначається, що в умовах трансформації сучасного суспільства актуалізується потреба переосмислення та переоцінки значущості цінностей. Усвідомлення смислу конструювання практик шлюбно-сімейного партнерства пов'язується з ціннісною рефлексією, що визначає ставлення суб'єкта до його індивідуальних цінностей. На думку автора, цінності традиційної сім'ї не сприймаються як абсолютні, коли соціальні орієнтири перестають бути релевантними, а індивід починає проблематизувати те, що раніше не викликало сумнівів щодо доцільності існування сімейних цінностей: шлюбу, батьківства, спорідненості. Відмічено, що деабсолютизація традиційних цінностей сім'ї відбувається у зв'язку з переосмисленням традиційних ролей жінки і чоловіка, які по-різному бачать себе в стосунках одне з одним. Зроблено висновок про множинність сучасних практик шлюбно-сімейного партнерства як відмітну ознаку постмодерних трансформацій інститутів сім'ї та шлюбу, змінюваності цінностей традиційної сім'ї.

Ключові слова: цінності, рефлексія, шлюб, батьківство, сім'я, традиційна роль, індивідуальний смисл потреб.

Проблема. В умовах трансформації сучасного суспільства сфера сім'ї, як і решта сфер життєдіяльності людини, піддається змінам, що охоплюють традиційні цінності й соціальні інститути і виявляються в потребі переосмислення та переоцінки їхньої значущості. Ми стаємо очевидцями значних трансформацій ролі сім'ї, її соціальних функцій, структурних і ціннісно-сміслових змін. Процеси, що відбуваються в інститутах сім'ї та шлюбу, потребують наукового осмислення, формування відповідних теоретичних підходів, за допомогою яких вони можуть бути пояснені.

Чимало дослідників схилиються до думки, що підґрунтям суспільних трансформацій є зміна соціальних цінностей. “Суспільство на кожному щаблі свого розвитку задає особистості, що розвивається, деякі загальні принципи сприймання й інтерпретації світу, визначає значення тих чи тих аспектів життя, формує спрямованість на певні цінності” [1, с. 430]. Актуалізуються дослідження цінностей у зв’язку з дискусіями між представниками вже усталених систем моральності, для яких постмодерн означає руйнування всіх попередніх цінностей і регулятивних механізмів моралі [2], і тими, хто вважає, що сприймання цінностей як метанарацій свідчить про їх непридатність для розв’язання нових проблем, з якими стикається сучасне суспільство і які неможливо однозначно подолати в рамках традиційних практик. На цьому тлі все більш чітких обрисів набувають цінності суспільства постмодерну з новою раціональністю, іншим модусом мислення, осмисленням таких цінностей, як індивідуалізм, свобода вибору, толерантність, інтимність, приватність, з переосмисленням цінностей подружжя, батьківства, спорідненості і пов’язаного з усім цим формування суб’єктності. Та попри це традиційні сімейні цінності і далі функціонують у практиках розширеної, нуклеарної, бінуклеарної сім’ї.

Мета статті: теоретичний аналіз рефлексії цінностей, що відповідають смислу конструювання різних практик шлюбно-сімейного партнерства.

У широкому значенні цінності являють собою концентроване вираження досвіду життєдіяльності конкретної соціальної спільноти. Функціональна роль цінностей безпосередньо пов’язана із самим фактом життя людини в соціумі: “без них життя суспільства було б неможливим; функціонування соціальної системи не могло б зберегти спрямованість на досягнення групових цілей; індивіди не могли б отримувати від інших те, що їм потрібно в плані особистих і емоційних стосунків; вони б не відчували в собі необхідну міру порядку і спільності цілей” (Kluckhohn, 1951, цит. за [5, с. 35–36]). Таке розуміння функціональності цінностей схиляє до міркувань про зміст цінностей традиційної сім’ї, керуючись якими людина діє відповідно до тих смислів і цінностей, які несвідомо, архетипово сприймаються протягом тривалого часу і конвенційно закріплюються в соціумі, незалежно від зовнішніх впливів. Проте очевидним є те, що не всі соціальні цінності, усвідомлені і визнані індивідом як такі, реально асимілюються ним і вважаються відтак індивідуальними цінностями. Індивідуальні цінності стають такими, тому що розуміння їхнього значення й артикулювання одних з-поміж інших є специфічними для кожного у власному життєтворенні, і вагому роль у цьому відіграє

ціннісна рефлексія. Ціннісну рефлексію розуміють як форму оцінкового ставлення суб'єкта до його індивідуальних цінностей. Якщо в традиційному світі норми, правила задавалися суспільством і розглядалися як універсальні, то сьогодні кожен може мати свою ціннісну рефлексію, визначену індивідуальним смислом потреб, переконань, спрямованістю, цілями, життєвим проектом. Як відомо, багато соціальних цінностей індивід засвоює в процесі соціалізації, що функціонує, зокрема, через інститут сім'ї, та тільки найбільш значущі стають результатом рефлексії власних думок, переживань, вчинків, які в сукупності припускають його вільний ціннісний вибір. Отже, цінності усвідомлюються в процесі особистого досвіду. Власне, рефлексія цінностей – це вільний акт, він виключно індивідуальний, його унікальність зумовлена суто особистісним аспектом переживань, категоризацією світу, пріоритетністю стилів мислення, програмою поведінки.

Зібрані нами дані підтверджують поширення змін у цінностях щодо практик шлюбно-сімейного партнерства. Цікавим видається аналіз проблем сім'ї в епоху постмодерну, представлений Т. В. Савінковою [10]. Авторка обґрунтовано стверджує, що в епоху культурного розлому, коли все стає конвенціональним, перестає виражати зрозумілі смисли й укладатися в прийняті дефініції, інститут сім'ї не може зберігати колишні соціокультурні параметри. Справді, особливістю розвитку інститутів сім'ї та шлюбу є його нелінійність, уже не спостерігається такого тісного зв'язку і спадкоємності між поколіннями, змінюється сприйняття світу – воно стає поліфонічним. На думку Д. В. Іванова, соціально-історична реальність, інституціональний устрій якої розглядали П. Бергер і Т. Лукман, в останні десятиліття перетворюється в ефемерну, нестабільну. В ній сутність людини відчужується не в соціальну реальність, а у віртуальну [4, с. 19–20]. Власне, віртуальна реальність, на думку Іванова, і є тим простором, у якому вмирають артефакти традиційної культури і народжуються нові. Віртуалізація сім'ї як інституту виявляється в розмиванні його інституціональних ознак, а відтак ціннісного статусу сім'ї в суспільстві.

Існує думка, що зі зміною економічної сфери змінюються і ціннісні орієнтації. Ще в праці Ф. Енгельса “Походження сім'ї, приватної власності і держави” викладено результати наукового аналізу історії людства з ранніх етапів його розвитку й утворення класового суспільства, заснованого на приватній власності, що стало каталізатором у розвитку сімейних відносин. Розподіл праці, економічна свобода жінки впливали на структурно-функціональний

устрій сім'ї, конструювання різних шлюбно-сімейних практик. Російська дослідниця В. І. Пищик зазначає, що ціннісні підстави способу життя сучасників змінюються: у часовому спрямуванні – з майбутнього на теперішнє, з ієрархії поколінь – на себе, з традиціоналізму – до інновацій, з більш теплих стосунків – до формальних, до згортання інституту сім'ї, стирання статевих привілеїв і відмінностей [7]. Насправді реалією часу є необов'язковість укладання шлюбу, відмова від створення сім'ї заради особистісного, професійного зростання, відмова від народження дитини чи перекладання батьківських функцій на тих, хто їх за сферою своєї професійної діяльності готовий замінити: нянь, гувернерів, доглядальниць. У тому, що для індивіда професійне зростання, прагнення досягти високого соціального статусу, тобто “несімейні” цінності, стають визначальними, ми також бачаємо зниження цінностей традиційної сім'ї. Вочевидь, суспільні трансформації, що відображаються в суспільних дискурсах, так само впливають на переоцінку цінностей традиційної сім'ї та визнання переваги чи то за індивідуальними, чи за соціальними цінностями, які мають важливе значення як у становленні й розвитку суб'єктного потенціалу особистості, так і відображаються на виборі практик шлюбно-сімейного партнерства. В основі суб'єктності бачимо здатність індивіда до конструювання власного життя, здійснення зважених життєвих виборів. Думаємо, що ціннісний аспект є визначальним у з'ясуванні релевантності соціальних обмежень, норм, стандартів чи стереотипів. Отже, ціннісне самовизначення впливає на вибір практик шлюбно-сімейного партнерства, адже здійснюється індивідом на основі розуміння ним особистісної важливості його смислу практикування.

Проте спробуймо спочатку визначити зміст поняття “цінність”. Ставлення до цінностей як до міри, що відображає певну значущість елементів реальності, з якими стикається суб'єкт, поділяють такі дослідники, як Б. С. Братусь, Д. О. Леонтьєв, М. Рокич, Л. С. Рубінштейн, В. Ф. Сержантов, В. Білські, Я. Гудечек, Г. Ріккерт, В. Франкл, С. Шварц та ін. До прикладу, розгляньмо визначення Г. Ріккерта, яке відображає типове розуміння зазначеного підходу. Вважають, що “сутність цінностей полягає в їхній значущості, а не в їхній фактичності, вони виступають як ідеальна загальна норма, що надає реальності смислу” (цит. за [8, с. 4]). Зауважимо, що різні автори надають цінностям як значущості різних смислів. Так, Д. О. Леонтьєв наголошує, що цінності можуть бути тільки свідомі; М. Рокич запропонував універсальні шкали цінностей; універсальний характер життєвих цінностей відмічав В. Франкл; інші дослідники вважають за доцільне розподіляти цінності за сферами: соціальні, біологічні

(С. Шварц, В. Білські). Уявлення про цінності як про вибір поділяють Дж. Роттер, К. Роджерс та ін.

Розгляньмо феноменологічне тлумачення цінностей, обґрунтоване Д. О. Леонтєвим. Дослідник зазначає, що людські цінності можна описати такими ознаками: “1) загальна кількість цінностей, що є здобутком людини, порівняно невелика; 2) усім людям властиві однакові цінності; 3) цінності організовані в системи; 4) витоки людських цінностей лежать у культурі, суспільстві і його інститутах та особистості; 5) вплив цінностей спостерігається практично в усіх соціальних феноменах, що заслуговують на вивчення” [6]. Це, власне, підтверджує думку як про архетиповість людських цінностей, так і про їхню значущість, зумовлену індивідуальним життєвим досвідом. Тому можемо припустити, що люди обирають для себе різні цінності, адже кожен індивід, стикаючись з різними виявами реальності, визначає для себе їхній індивідуальний вартісний смисл. Це дає підстави говорити про індивідуальний смисл цінностей, на основі якого людина і здійснює свій вибір. Звідси випливає, що цінності – це суб’єктивна категорія, оскільки оцінку важливості для себе будь-якої ситуації, що виникає як об’єктивна реальність, дає індивід, виступаючи в ролі суб’єкта цієї реальності.

Слід звернути увагу і на те, що цінності пов’язані з культурою і соціальним середовищем, а тому їм властива мінливість; через це, власне, і відбувається переоцінка цінностей. Про механізм зміни цінностей говорив свого часу Л. С. Рубінштейн. На його думку, у процесі життя йде постійна переоцінка цінностей, що є закономірним результатом перебудови стосунків людини зі світом. Процес задіяння, актуалізації, відкидання чи відновлення різних цінностей зумовлений не тільки ситуацією, що змінюється, а й розвитком особистого життя людини. Учений вважав, що “постійна переоцінка цінностей є закономірним результатом діалектики життя людини, зміни, перебудови її стосунків зі світом, з іншими людьми, суспільством. У результаті зміни внутрішніх умов вступають у дію, актуалізуються ті чи ті цінності. Конкретний аналіз конкретної ситуації виявляє динаміку різних цінностей: їх відкидання і відновлення. Однак не тільки у зв’язку з конкретною ситуацією, а й у зв’язку з розгортанням, розвитком, становленням усього особистого життя людини може бути зрозумілою історія актуалізації одних цінностей і відкидання інших” [8, с. 52].

На зміни в системі цінностей вказує і М. С. Яницький. Дослідник вважає, що одним із чинників цих змін є соціально-історичні умови, на тлі яких розвивається особистість: “Мінливість

суб'єктивних цінностей і смислових переваг пов'язана з об'єктивністю реального процесу життя індивіда і суспільства, в якому система цінностей виявляється і який є їхнім відображенням" [14, с. 56]. Фактично цінності зумовлюють вибір індивіда: якщо вони значущі для нього, то включаються в його систему цінностей, що викликає якісні зміни системи. При цьому не варто забувати і про те, що цінності потребують постійного позитивного підкріплення. Коли цього не відбувається, може настати ціннісний конфлікт (К. Роджерс). У такому випадку людина вимушена змінювати одну цінність на якусь іншу, а це означає набуття іншого смислу цінністю, що впливає на вибір індивіда.

Виходить, що певні цінності з часом можуть ставати рудиментарними і малозатребуваними, що й відбулося, зокрема, з такими традиційними типами сімей, як патріархальні і матріархальні. Психологічною детермінантою цього, на нашу думку, стала втрата смислу конструювання такої практики для суб'єкта. Відбувається те, що, Л. Ю. Бляхер охарактеризував як структуру, що "продовжує існувати, але перестає бути абсолютною, тотальною. ... Динамізм може виявлятися тільки в тому випадку, коли смисли, що виникають за межами структури, увійдуть до неї, переструктурують її елементи" (цит за: [7, с. 231]). Певна річ, вищезазначені типи сім'ї були визначені соціально-психологічними орієнтирами потреб, цінностей, які встановлювалися соціокультурною традицією. Характерною ознакою традиційного суспільства і шлюбно-сімейних практик, які воно продукувало, було конструювання на бінарних цінностях: любов-ненависть, вірність-зрада, ієрархія-егалітарність, гріх-добročинність, батьківство-бездітність. У постмодерних практиках шлюбно-сімейного партнерства смисл стосунків пов'язаний із цінностями, які ми розглядаємо не як бінарні опозиції, а як різноманітні смисли життєконструювання, що мають право на існування, якщо індивід усвідомлює їхню цінність для себе і приймає її як цінність для Іншого. Тому сучасні практики шлюбно-сімейного партнерства конструюються на різних принципах: і залежності, і рівності, і автономії, і насолоди, і уникнення самотності, і прагнення самотності, і ... залежно від смислу індивідуальних потреб.

У сучасних дослідженнях сім'ї і шлюбу все більше наголошується на зростаючій суб'єктності індивіда в сім'ї, індивідуалізації поведінкових стратегій чоловіків і жінок, що спільно проживають. Натомість у традиційній сім'ї реалізація суб'єктності обмежена через визначеність соціумом універсальності сімейних цінностей, через обмеження та заборони, що встановлюються нормами, традиціями. Тому можемо припустити, що, долаючи їх, суб'єкт намагається досягти бажаного розвитку своєї суб'єктності. Доцільність

цього припущення є методологічно зумовленою, тому що категорія “суб’єкт” підкреслює активність індивіда в перетворенні буття і відповідає його внутрішньому змісту. У контексті суб’єктного підходу (Б. Г. Ананьєв, С. Л. Рубінштейн, А. В. Брушлинський, К. О. Абульханова-Славська, А. Л. Журавльов, С. К. Нартова-Бочавер, А. Р. Тиводар та ін.) акцент робиться на перетворенні реальності зовнішнього світу відповідно до структури сконструйованих особистісних смислів.

Цінності традиційної сім’ї не сприймаються як абсолютні, коли соціальні орієнтири перестають бути релевантними, а індивід починає проблематизувати те, що раніше не викликало сумнівів щодо доцільності існування цінностей шлюбу, батьківства, спорідненості. Традиційна сім’я, організована таким чином, аби зберегти спосіб життя старшого покоління, повторити батьків у дітях, та інститут сім’ї, що традиційно покликані підтримувати прийняті в суспільстві культурні взірці, загалом змінюються, відходячи від того традиційного вигляду, до якого ми звикли. Абсолютна цінність сім’ї як триединого зв’язку: шлюб-батьківство-спорідненість – втрачає свій універсальний смисл. Найбільш значущими стають не родинні стосунки, а подружні, партнерські, основою яких є вільний вибір чоловіка і жінки, що має цінність для них завдяки виключно внутрішньому змісту. Спільність біографічної ситуації стає відтак більшою цінністю для партнерів, ніж те, що протягом усього свого існування реалізовував інститут сім’ї – родові цінності сім’ї та шлюбу. Л. І. Савінов [9] до родових цінностей сім’ї відносить: складний спектр стосунків між чоловіком і жінкою, вищою цінністю яких є любов; народження дітей – цінність, у процесі досягнення якої виявляється не тільки біологічний інстинкт, а й формуються важливі духовні і соціальні параметри; різні ціннісні орієнтації, завдяки яким у сфері спілкування члени сім’ї мають змогу зануритися у світ людяності. Цьому сприяють ролі жінки, чоловіка, батька, матері, сина, доньки тощо.

Поряд із цим Л. Ф. Бурлачук і Л. О. Коростильова трансформацію шлюбних цінностей розглядають у змісті шлюбних стосунків, що детермінуються персоніфікованою психотерапевтичною функцією, яка забезпечує психологічний комфорт, особистісне зростання подружжя [3]. На їхню думку, вибір цінностей (сімейних і/чи індивідуальних) у практиках шлюбно-сімейного партнерства можна представити таким чином:

- 1) паритет традиційних сімейних та індивідуальних цінностей: егалітарна сім’я, бінклеарний шлюб;
- 2) переважання індивідуальних цінностей (індивідуальні ціннісні орієнтації мають для партнерів більш високу значущість

порівняно із сімейними цінностями): чайлдфрі, snack-шлюб; вільний шлюб; шлюб за контрактом;

3) різні цінності партнерів: один із партнерів віддає перевагу індивідуальним, а інший – сімейним цінностям: монобатьківські сім'ї, сезонний шлюб, конкубат, цивільний шлюб, екстериторіальний шлюб;

4) дифузні цінності (в різні періоди домінують то індивідуальні, то сімейні цінності): кар'єрні/бікар'єрні шлюби.

Із традиційних уявлень про сім'ю впливає, що сімейні цінності особистості пов'язані із самоутвердженням особистості в майбутньому, підтвердженням потреби в любові та визнанні, досягненням стабільності і захищеності, отриманням необхідного рівня матеріального добробуту, задоволенням потреб у сексуально-інтимних стосунках. Вивчаючи чинник успішного формування сімейних цінностей у формі цінностей-стосунків, цінностей-якостей, цінностей-знань, умінь, навичок, дослідники наголошують, що вони формуються в батьківській сім'ї (В. І. Барський, І. В. Дубровіна, В. С. Круглов, А. М. Прихожан, І. В. Бестужева-Лада, та ін.). Не заперечуючи цього, вважаємо необхідним наголосити на тому, що дискурс традиційної сім'ї є вже іншим – у сучасних реаліях він перестає бути універсальним. За висловом Ж. Ліотара, стає таким, що переживає “сутінки метанарації”, тому що перестають бути універсальними потреби у створенні сім'ї, укладанні шлюбу, виконанні батьківства. Тому що для самореалізації зовсім не обов'язково брати шлюб, а щоб стати батьком/матір'ю потрібно бути психологічно готовими до здійснення виховної функції, що є сумнівним корелятом офіційних шлюбних стосунків. Людська суб'єктність формується у світі, представленому різними дискурсивними практиками, тому Я не обмежується тільки свободою вибору цих практик, а й має можливість вільно їх створювати, керуючись індивідуальним смислом потреб. До того ж ідеться про легітимацію різних практик шлюбно-сімейного партнерства, батьківства. Що ж до дискурсу традиційної сім'ї, то ціннісний смисл практик шлюбно-сімейного партнерства орієнтований більшою мірою на цілі, пов'язані зі самоздійсненням особистості як соціально-ціннісної якості, ніж на функції сім'ї як самодостатньої цінності. Це реалізація різних практик шлюбно-сімейного партнерства та батьківства, де “людина усвідомлює і відстоює своє право бути відмінною від інших, за власним бажанням вибирати моделі щастя і відповідного способу життя [2, с. 37].

Свідченням того, що цінності традиційної сім'ї сьогодні вже не розглядають як абсолютні, є поширення різноманітних моделей гендерних стосунків. З переосмисленням традиційних ролей жінки і

чоловіка, які по-різному бачать себе у стосунках одне з одним, причому жінка стає більш активним суб'єктом цих перетворень, відбувається і переоцінка цінностей традиційної сім'ї. Зауважимо, що питання про ідентичність – це питання про єдність особистості з погляду безперервності і внутрішньої узгодженості. За Ю. Габермасом, котрий виділяв особисту і соціальну ідентичності, між ними як двома вимірами балансує Я-ідентичність. Соціальна ідентичність інтегрує різні вимоги рольових систем, до яких належить людина. Засвоєння і відтворення соціальних ролей, дотримання культурних традицій не завжди збігаються з усвідомленням їх як ціннісних, смисложиттєвих настановлень, переконань. Підтримання балансу відбувається в процесі взаємодії Я й Іншого, інших, коли людина виявляє свою ідентичність, намагаючись відповідати нормативним очікуванням партнера. Водночас людина прагне до самовираження своєї неповторності [12, с. 7]. Показово, що емансипація жінки відкриває для неї таку індивідуальну цінність, як кар'єрне зростання. Вирішуючи дилему: кар'єра чи сім'я, кожен намагається обрати шлях найменших втрат або найбільших набутків. І хоча перспективи професійного зростання не суперечать бажанню жінки бути в шлюбі, вона не обов'язково обирає для себе традиційні шлюбні стосунки і може надавати перевагу стосункам без наміру їх офіційного оформлення. Такий вибір часто здійснюють і чоловіки. Проте для партнерів обох статей цінністю в стосунках стає інтимність як емоційний зв'язок між партнерами, що вимагає, з одного боку, бути разом, з другого – зберігати автономність й індивідуальність. Ці цінності, які культивує індивід, не є ідентичними із сексуальністю – відчувати інтимність можна і без сексу. Останнім часом суспільний дискурс усе більше заповнюється темою партнерських практик людей однієї сексуальної орієнтації, які не тільки проживають разом, а й виховують дітей. І хоча їхнє проживання не є законним з погляду права, ці люди всупереч суспільній думці живуть разом і їхні стосунки ґрунтуються на “вічних” цінностях – любові і прихильності, взаємній довірі і домовленості.

Цінності традиційної сім'ї, “як броня”, досі прикривали індивіда, оберігаючи його від численних ситуацій особистісного вибору і відповідальності за нього. В умовах руйнування чи послаблення традицій людині потрібен уже інший рівень відчуття своєї особистої цінності і самодостатності, щоб самій зробити всі необхідні вибори [8, с. 130]. Тому індивідуальні цінності стають джерелом індивідуальної мотивації, функціонально еквівалентної потребам індивіда. Відтак не обов'язково бути в шлюбі, мати сім'ю, щоб реалізувати себе особистісно чи професійно, можна сконструювати іншу практику

партнерства, батьківства, яка буде відповідати індивідуальним ціннісним уявленням особистості.

Як уже зазначалося, частина спільноти бачить цінності традиційної сім'ї в організації шлюбних стосунків, сімейній спорідненості і пов'язаних з ними цінностях батьківства, родинних стосунках, трансгенераційних зв'язках. Тому, не піддаючи жодним чином сумніву те, що сім'я як соціально-психологічна категорія є цінністю, нагадаємо вислів Л. Г. Моргана про те, що сім'я – активне начало, яке ніколи не залишається без змін. Відтак цінності традиційної сім'ї також не є константою. Плюралістичний світ постмодерну надає особистості можливість вибору, покладаючись на почуття довіри-недовіри до існуючих систем, інституцій, інших індивідів. Тому особистість епохи постмодерну сприймає світ через переконаність у вичерпаності щодо себе будь-яких універсалій, зміні парадигм, що претендують на панування системи поглядів, цінностей, зокрема на шлюб, сім'ю, батьківство. Відтак людина інформаційного суспільства спрямовує себе на активний пошук можливих альтернатив, до яких відчуває “активну довіру” (Е. Гідденс). Важливо, що “активна довіра” завойовується, а не виходить із соціальних позицій чи гендерних ролей, нав'язаних традиційною сім'єю.

Висновки. Короткий аналіз досліджень проблем цінностей засвідчує, що будь-яка цінність характеризується такими властивостями, як значення та особистий смисл. Особистий смисл цінностей – це їхня пов'язаність із потребами людини. У науковому дискурсі звертається увага на те, що в соціумі змінюються ціннісно-сміслові параметри життя: стандарти і норми втрачають універсальний смисл, нівелюються, змінюється модус мислення – від традиційних альтернатив до визнання множинності, від абсолютизації, універсалізації – до індивідуалізації. Трансформаційні процеси привели до зниження релевантності соціальних норм, традицій, стереотипів; до проблематизації шлюбу, сім'ї, батьківства як цінностей, що вважаються абсолютними в традиційній сім'ї; до переосмислення і переоцінки інших соціальних цінностей. Виявлено, що функціональна роль рефлексії цінностей полягає не тільки в констатації набору індивідуальних цінностей, їхній ієрархічності для кожного індивіда. Ціннісна рефлексія вказує на зміни значень і смислу життєтворення для кожного індивіда. Послугуючись цим, індивід визначає ціннісний смисл застосування тих чи тих практик шлюбно-сімейного партнерства. Отже, рефлексія цінностей дає індивідові змогу виявити перевагу тих смислів, які відповідають актуальному стану його думок, переживань, цілей. Тому сімейні цінності, що передаються традиціями і нормами, їх проблематизація, індивідуальні цінності та вияви як у

зовнішніх, так і внутрішніх стосунках суб'єкта являють собою об'єкт дій, якому індивід дає ціннісно-сміслову оцінку і на підставі якої здійснює вибір як суб'єкт власного життєтворення. Множинність практик шлюбно-сімейного партнерства, що стала ознакою постмодерних трансформацій інститутів сім'ї та шлюбу, свідчить про те, що й цінності традиційної сім'ї змінюються і вже не є абсолютними.

Л і т е р а т у р а

1. *Анцыферова Л. И.* Психология формирования и развития личности / Л. И. Анцыферова // Человек в системе наук. – М. : Наука, 1989. – С. 426–433.
2. *Бауман З.* Индивидуализированное общество / Зигмунт Бауман. – М. : Логос, 2005. – 390 с.
3. *Бурлачук Л. Ф.* Психологические особенности лиц, испытывающих затруднения при вступлении в брак (на материале службы знакомств) / Л. Ф. Бурлачук, Л. А. Коростылева // Психологический журнал. – 1995. – Т. 16, № 3. – С. 137–145.
4. *Иванов Д. В.* Виртуализация общества / Д. В. Иванов. – СПб. : Петербургское востоковедение, 2000. – 96 с.
5. *Леонтьев Д. А.* От социальных ценностей к личностным: социогенез и феноменология ценностной регуляции деятельности / Д. А. Леонтьев // Вестник МГУ. Серия 14. Психология. – 1996. – № 4 – С. 35–44.
6. *Леонтьев Д. А.* Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции / Д. А. Леонтьев // Вопросы философии. – 1996. – № 4. – С. 15–26.
7. *Пищик В. И.* Трансформация ценностно-смысловых составляющих менталитета поколений в условиях социокультурного кризиса России [Электронный ресурс] // Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/psikhologiya-transformatsii-mentalnosti-pokolenii#ixzz3SsiJgKqM>
8. *Рубинштейн С. Л.* Человек и мир / С. Л. Рубинштейн. – М. : Наука, 1997. – 191 с.
9. *Савинов Л. И.* Семейведение : учеб. пособие / Л. И. Савинов. – Саранск : Изд-во Мордов. ун-та, 2000. – 196 с.
10. *Савинкова Т. В.* Институт семьи в эпоху постмодерна / Т. В. Савинкова // Настоящее и будущее социальных технологий. Социальные технологии XXI века: инновации и реальность : материалы 9 Междунар. науч.-практ. конф. – СПб., 2012. – С. 66–74.
11. *Флиер А. Я.* Культурология для культурологов: Учебное пособие для магистрантов и аспирантов, докторантов и соискателей, а также преподавателей культурологии / А. Я. Флиер. – М. : Академический Проект, 2000. – 130 с.
12. *Хабермас Ю.* Демократия. Разум. Нравственность: Московские лекции и интервью (Первые публикации в России) / Юрген Хабермас. – М. : КАМІ; АСАДЕМІА, 1995. – 245 с.

13. Эрштейн Л. Б. Запретная теория ценностей: психологические и социологические следствия представления ценностей как динамических запретов / Л. Б. Эрштейн. – СПб., 2008. – 122 с.
14. Яницкий М. С. Психологические факторы и механизмы развития системы ценностных ориентаций личности : дис. доктора. психол. Наук: 19.00.01 / Яницкий Михаил Сергеевич, Новосибир. гос. пед. ун-т. – Новосибирск, 2000. – 302 с.

References

1. Antsiferova, L. I. (1989). Psikhologiya formirovaniya i rasvitiya lichnosti [Psychology of personality formation and development]. In L. I. Antsiferova, *Chelovek v sisteme nauk* [Human being in the system of sciences] (pp. 426–433). Moscow: Science (rus).
2. Bauman, Z. (2001). *Individualizirovannoe obshchestvo* [Individualised Society]. Moscow: Logos (rus).
3. Burlachuk, L. F. and Korostyleva, L. A. (1995). Psikhologicheskie ocobennosti lits, ispytyvayushchikh satrudneniya npi vstuplenii v brak (na materiale sluzhby zhakomstv) [Psychological features of individuals experiencing difficulties in marriage (based on dating services)]. *Psikhologicheskiye zhurnal* [Psychological Journal], volume 16, no 3, 137–145 (rus).
4. Ivanov, D. V. (2000). Virtualisatsiya obshchestva [Society Virtualization]. St. Petersburg: Petersburg Oriental Studies (rus).
5. Leontyev, D. A. (1996). Ot sotsialnykh tsennostey k lichnostnym: sotsiogenez i fenomenologiya tsennostnoy regulyatsii deyatel'nosti [From social values to personal: sociogenesis and phenomenology of value regulation of activity]. *Vestnik MGU. Seriya 14. Psikhologiya* [MSU Bulletin. Series 14. Psychology], 4, 35–44(rus).
6. Leontyev, D. A. (1996). Tsennost kak mezhdistsiplinarnoe ponyatie: opyt mnogomernoy rekonstruktsii [Value as an interdisciplinary concept: the experience of multi-dimensional reconstruction]. *Voprosy filosofii* [Problems of Philosophy], 4, 15–26 (rus).
7. Pishchik, V. I. Transformatsiya tsennostno-smyslovykh sostavlyayushchikh mentaliteta pokoleniy v usloviyakh sotsiokulturnogo krizisa Rossii. In Nauchnaya biblioteka dissertatsiy i avtoreferatov disserCat [Transformation of axiological components of generations mentality in terms of socio-cultural crisis of Russia. Scientific library of dissertations and authors' theses disserCat], <http://www.dissercat.com/content/psikhologiya-transformatsii-mentalnosti-pokolenii#ixzz3SsiJgKgM>
8. Rubinsteyn, S. L. (1997). *Chelovek i mir* [Man and the World]. Moscow: Science (rus).
9. Savinov, L. I. (2000). *Semyevedenie: uchebnoe posobie* [Family Studies: Textbook]. – Saransk: Mordoviya University Press (rus).
10. Savinkova, T. V. (2012). Institut semi v epokhu postmoderna [Institution of the family in the postmodern era]. Materialy 9 Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii “Nastoyashcheye i budushcheye sotsialnykh tekhnologiy. Sotsialnyye tekhnologii XXI veka: innovatsii i realnost'” [Materials of IX Intern. scientific. and practical. Conf. “Present and Future of Social

- Technologies. Social Technologies of XXI Century: Innovation and Reality”]. St. Petersburg, pp. 66–74 (rus).
11. Fliyer A. Y. (2000). *Kyulturologiya dlya kulturologov: Uchebnoye posobiye dlya magistrantov i aspirahtov, doktorantov i soiskateley, a takzhe prepodavateley kyulturologii* [Culturology for culture experts: A manual for graduate (Master’s Degree Students) and postgraduate (PhD students) students, candidates for doctor’s degree and external PhD students, as well as teachers of culturology]. Moscow: Academic Project (rus).
  12. Habermas In. (1995). *Demokratiya. Razym. Nравstvennost: Moskovskie lektzii i intervyyu (Pervyye publikatsii v Rossii)* [Democracy. Mind. Morality: Moscow lectures and interviews (first published in Russia)]. Moskow: KAMI; ACADEMIA (rus).
  13. Ershteyn, L. B. (2008). *Zapretnaya teoriya tsennostey: psikhologicheskie i sotsiologicheskie sledstviya predstavleniya tsennostey kak dinamicheskikh zapretov* [Forbidden value theory: psychological and sociological consequences of values representation as dynamic bans]. St. Petersburg (rus).
  14. Yanitski, M. S. (2000). *Psikhologicheskie factory i mekhanizmy razvitiya sistemy tsennostnykh orientatsiy lichnosti* [Psychological factors and mechanisms of development of the individual's value orientations system]. D. Sc. Thesis, Novosibirsk State Pedagogical Univesity. Novosibirsk (rus).

Яцина Е. Ф. Деабсолютизация ценностей традиционной семьи как эффект постмодерных трансформаций институтов семьи и брака

Осуществляется теоретический анализ “ценности” как психологической категории. Отмечается, что в условиях трансформации современного общества актуализируется потребность в переосмыслении и переоценке значимости ценностей. Осознание смысла конструирования практик брачно-семейного партнерства связывается с ценностной рефлексией, определяющей отношение субъекта к его индивидуальным ценностям. По мнению автора, ценности традиционной семьи не воспринимаются как абсолютные, если социальные ориентиры перестают быть релевантными, а индивид начинает проблематизировать то, что ранее не вызывало сомнений относительно необходимости существования семейных ценностей: брака, родительства, родства. Подчеркнуто, что деабсолютизация традиционных ценностей семьи происходит в связи с переосмыслением традиционных ролей женщины и мужчины, которые по-разному представляют себя в отношениях друг с другом. Сделан вывод о множественности современных практик брачно-семейного партнерства как отличительном признаке постмодерных трансформаций институтов семьи и брака, изменемости ценностей традиционной семьи.

Ключевые слова: ценности, рефлексия, брак, родительство, семья, традиционная роль, индивидуальный смысл потребностей.

Yatsyna O. F. Deabsolutisation of Traditional Family Values as an Effect of Postmodern Transformations of Family and Marriage Institutes

The article gives theoretical analysis of “values” as a psychological category. It is indicated that in conditions of modern society transformations, the need of reinterpretation and reevaluation of values’ significance is actualized. The realisation of the sense of construction of matrimonial and family partnership practices is provided by axiological reflection, which defines the subject’s attitude to his individual values. The author believes that traditional family values are no longer considered as absolute when social markers are no longer relevant, and an individual begins to problematise what previously aroused no doubt regarding the necessity of existence of family values: marriage, parenthood, kinship. It is noted that deabsolutisation of traditional family values is due to the reinterpretation of the traditional roles of men and women who present themselves in different ways in relationship with each other. It is concluded that the multiplicity of modern practices matrimonial partnership as a hallmark of postmodern transformations of the institutions of family and marriage, the variability of the values of the traditional family.

Key words: values, reflection, marriage, parenthood, family, traditional role, individual sense of needs.

© Яцина О. Ф.